

Az 1917- es orosz forradalmak, a polgárháború és a hadikommunizmus évei és a Szovjetunió megalakulása

Társadalmi, gazdasági, politikai előzmények

Oroszországban az 1861-es jobbágyfelszabadítás után a gazdaság viszonylag gyors kapitalizálódása kezdődött el, amelynek motorját az iparban külföldi, elsősorban francia tőkebeáramlás jelentette. Oroszország volt a világ egyik legnagyobb tőkeimportőre az I. vh előtt. 1860 és 1913 között az ipari termelés igen magas, évi öt százalékos növekedést ért el, ennek ellenére Oroszország egy főre jutó ipari teljesítménye legfeljebb egynegyede volt Németországénak. Amíg a nagy ipari centrumokban óriási tőkekoncentrációról beszélhetünk, addig a mezőgazdaságra egyfajta stagnálás a jellemző a tőkefelhalmozás hiánya, a parasztok földnélkülisége, és a gazdaságok középkorias technológiája miatt.

Az ipari központokban a munkásság életkörülményei rendkívül rosszak voltak, és az életkörülmények javítására irányuló legális küzdelemre nem volt mód, ezért 1898-ban illegális keretek között jött létre az **Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP)**, amely folyamatos harcban állt az Ohrával, a cári titkosrendőrséggel. Az 1903-as és 1905-ös külföldön megtartott kongresszusokon a Lenin vezette radikális forradalmi irányzat szerezte meg a párton belül a többséget, akik ettől kezdve **bolsevikoknak** nevezték magukat (bolsinsztvo = többség), a reformer szociáldemokratákat pedig mensevikeknek mondták.

Az oroszországi liberális csoportok 1904-ben formálódtak meg önálló szövetségként, majd az 1905-ös forradalom idején hozzák létre az **Alkotmányos Demokraták Pártját** (az orosz elnevezés rövidítése KD nyomán **kadet**).

Az **eszerek** (szociálforradalmárok, forradalmi parasztpárt) elődei mind szervezetileg mind ideológiailag a **narodnyikok** voltak, akik a XIX. század utolsó harmadában széleskörű és igen sokszínű társadalmi mozgalmat hoztak létre. Céljuk az önkényuralom, a fennálló gazdasági és társadalmi rend megdöntése, új, igazságosabb társadalmi rend megteremtése, voltaképpen egyfajta parasztdemokrácia kialakítása volt. Oroszország tőkés fejlődését a narodnyikok véletlen jelenségnek tekintették, így nem is számoltak az orosz munkássággal, népen elsősorban az orosz társadalom túlnyomó többségét kitevő parasztságot értették.

A **Feketeszázak** 1905-ben megszerveződött szélsőjobbaldali, ultranacionalista, nyugatellenes és antiszemita politikai mozgalom volt, amely a cárizmus ellenfeleit pogromokkal terrorizálta. Finanszírozása a belügyminisztérium titkos alapjaiból történt.

Az **1905-ös forradalom** a veszteséggel záródott 1904-1905-ös orosz - japán háború miatt robbant ki: 1905. január 22-én a munkások tömegei **Gapon** ortodox pap vezetésével a Téli Palota elé vonultak, hogy átadják a követelésüket (napi nyolcórás munkaidő, a munkások bérének felülvizsgálata a munkások bevonásával) a cárnak, de sortűz fogadta őket. A következő napokban sztrájk-és tüntetéshullám vonult végig az országon. A politikai nyomás hatására **II. Miklós** október 17-i kiáltványában törvényhozó testületté nyilvánította az Állami Dumát. Az orosz polgárság konzervatív többsége ezen az alapon ki is egyezett a cárral, és létrehozta az **Október 17-i Szövetséget (oktobristák)**, amely az alkotmányos monarchiát preferáló szervezet volt. 1906-ban a cár rendeletben tette lehetővé, hogy a parasztok az *obscsinából*

(faluközösség, paraszti földközösség) a rájuk eső földet egyéni tulajdonba vegyék. A sztrájkok és a fegyveres összecsapások azonban egészen 1907-ig tartottak.¹

Az 1917-es polgári demokratikus forradalom

1916 végétől az I. világháború okozta kifáradás, a fronton elszenvedett sorozatos kudarcok, az áremelkedések, a Petrográdot (Szentpétervárt) és Moszkvát sújtó élelmiszer-ellátási gondok, valamint a cárné és kegyeltje, Raszputyin iránti ellenszenv okán általános elégedetlenség jellemezte a cári Oroszországot. Az élelmezési nehézségek mögött elsősorban az állt, hogy a kormány nem tudta megszervezni a mezőgazdasági termékek felvásárlását és szállítását, másrészt a parasztok az infláció növekedése miatt nem akarták eladni a gabonát.

Petrográdban már 1917 januárjától rendszeressé váltak az élelmiszer- és tüzelőhiánytól szenvedő lakosság sztrájkjai és tüntetései.

A polgári demokratikus forradalom eseményei 1917. február 23-án (a Gergely-naptár szerint március 8-án) szentpétervári tüntetéssel vették kezdetüket, majd általános sztrájk bontakozott ki. A fordulatot az jelentette, amikor **február 27-én (március 12.)** a pétervári helyőrség átállt a tüntetők oldalára.

A cár az anarchikus állapotokért a Dumát tette felelőssé, és feloszlatta a testületet, azonban a képviselők együtt maradtak, és megalakították az **Ideiglenes Duma-bizottságot**, amely másnap közleményben tudatta: magára vállalja a kormányzás és a közrend helyreállítását. A Duma-bizottság megalakulásával egy időben megalakult a másik hatalmi központ, a mensevik és az eszer többségű **Petrográdi Szovjet** is. Elnöke a mensevik **Nyikolaj Csheidze**, helyettesei az eszer **Alexandr Kerenszkij** és a mensevik **Matvej Szkobele** lett.

II. Miklós cár március 2-án (március 15.) lemondott trónjáról öccse, **Mihail Alekszandrovics** nagyherceg javára, aki azonban már nem fogadhatta el ezt, mivel a Pétervári Szovjet és a Duma-bizottság ugyanaz nap bejelentette az **Ideiglenes Kormány** megalakulását. Miniszterelnök és belügyminiszter **Georgij Lvov** herceg lett, aki egyrészt a háború folytatását, másrészt az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását tűzte ki célul. A legfontosabb tárcákat kadet és oktobrista vezetők kapták, az egyetlen eszer, Kerenszkij igazságügy-miniszter lett. A Romanov-dinasztia és a cári rendszer ezzel megbukott, Oroszország de facto demokratikus köztársaság lett.²

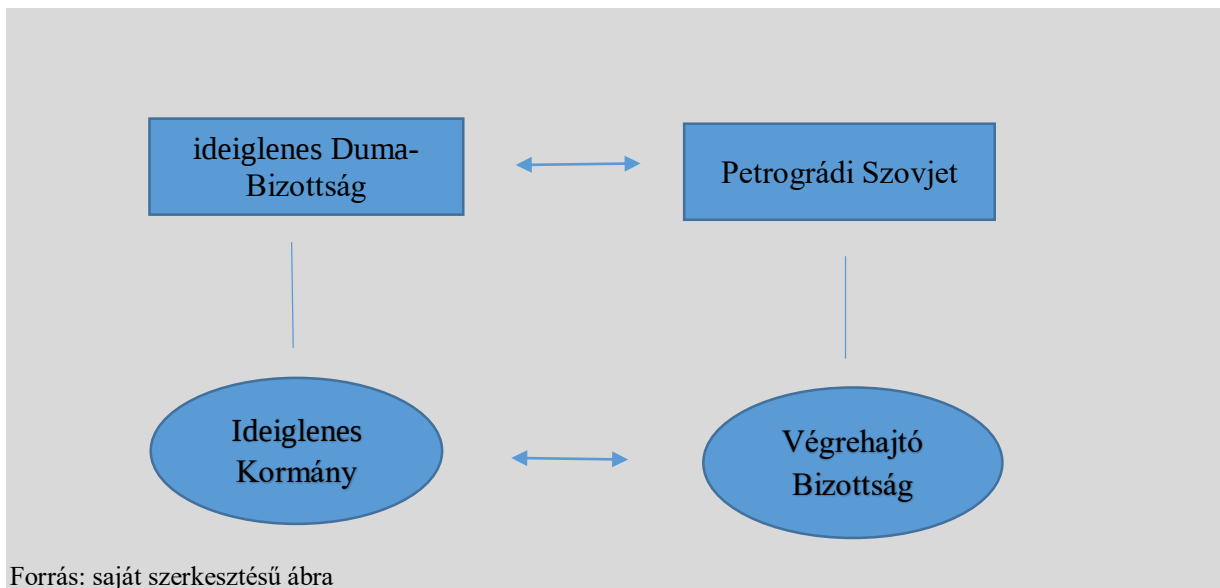
A kettős hatalom: A Pétervári Szovjet mensevik többségű Végrehajtó Bizottságot választott, amely rivális kormánnyá alakult, és a tömegek spontán forradalmát próbálta irányítani. Az Ideiglenes Kormány megalakulásától kezdve gyengének bizonyult, ami lehetővé tette, hogy a Pétervári Szovjet Végrehajtó Bizottsága váljon fokozatosan az igazi hatalmi centrummá. A munkások, katonák és parasztok országszerte szovjeteket³ alakítottak, amelyek véget akartak vetni a háborúnak és fel akarták osztani a nagybirtokokat.⁴

¹ Bebesi György-B. Turi Katalin: Történelem 40 tételben Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1999. 114-115.o.

² Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 41-44.o.

³ Szovjet = tanács demokratikusan működő érdekképviselői, forradalmi szervezetek, amelyeket területi elv alapján különféle társadalmi csoportok alakítottak először 1905-ben, majd 1917-ben. Később jelentősen átalakulva az államhatalom alapegységei lettek.

⁴ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 44.o.

1917. április 3-án (április 17.) egy lezárt vasúti kocsiban tizenhét éves zürichi emigrációt követően **hazatért Lenin**, aki már a Finn pályaudvaron – a Pétervári Szovjet nevében őt üdvözlő mensevik politikusokról tudomást sem véve – egy páncélkocsi tetejéről beszédet intézett néhány ezer fős hallgatóságához. A kapitalizmus oroszországi megdöntésére szólította fel őket, a világforradalmat élte és az Ideiglenes Kormányt bírálta.⁵ **Április 4-én pedig a Petrográdi Szovjet ülésén ismertette Áprilisi tézisek**⁶címen összefoglalt programját, amelyben azonnali békét és földkérdés rendezését követelt és kiadta a jelszót: „Minden hatalmat a szovjeteknek!”⁷ Lenin politikai programjának radikalizmusa saját párttársait is megdöbbentette.

Az Ideiglenes Kormány utolsó hónapjai

1917 májusában fokozódtak a béketüntetések, ugyanis kiszivárgott Miljukov külügyminiszter titkos jegyzéke, amelyben ígéretet tett az antantnak a háború győzelemig tartó folytatására. Lvov herceg, hogy csillapítsa a kedélyeket, menesztette néhány miniszterét és az átalakított kormányába már helyet kaptak a radikálisabb eszer és mensevik miniszterek is.

1917. június 18-án Kerenszkij általános támadást rendelt el Németország ellen Tarnopolnál (Kerenszkij-offenzíva), ami hamarosan katasztrofális vereséget eredményezett. A helyzetet kihasználva július 4-én a fővárosban lázadás tört ki a bolsevikok vezetésével, amely azonban elbukott, mert a Pétervári Szovjet nem támogatta. **Ez Kerenszkij győzelmét jelentette, aki a második Ideiglenes kormány miniszterelnöke és hadügyminisztere lett, miután Lvov herceg lemondott július 5-én. Kerenszkij lefegyverezte a munkásokat és letartóztatta Trockijt (Lev Bronstein), valamint elrendelte Lenin letartóztatását is, aki azonban megszökött és a finn határ közelében talált menedéket. Kerenszkij kormányát ugyanakkor a jobboldalról is támadás érte: a monarchista Lavr**

⁵ Kolontári Attila: Bolsevik dilemmák *Rubikon* 2017/10. 39.o.

⁶ Semmiféle támogatást az Ideiglenes Kormánynak; a Munkásküldöttek Szovjetjei kezébe az államhatalmat; nem parlamentáris köztársaságra, hanem a Munkás-Béres-és Parasztküldöttek Szovjetjeinek köztársasága a kívánatos államforma.

⁷ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 44.o.

Kornyilov tábornok augusztusban Pétervár ellen indította csapatait, amelyet azonban a kormányerők megállítottak.⁸

1917. nyár végére az Ideiglenes Kormány rendkívül meggyengült: az orosz front felbomlásban volt, az országban káosz uralkodott, a gazdaság széthullóban volt a csökkenő élelmiszer-felhozatal, a vágató infláció és a gyárbezárások miatt. A Kornilov-lázadaskor a tábornokot támogató kadet miniszterek kiváltak, szeptember első napjaiban a bolsevikok megszerezték a többséget a Petrográdi és Moszkvai Szovjetben is. Ráadásul a Petrográdi Szovjet elnöke az óvadék ellenében szabadon bocsátott Trockij lett.

Közben megkezdődött a novemberi nemzetgyűlési választások kampánya, amelyben a bolsevikok nem fukarkodtak az ígéretekkel: békét, földet, kenyeret ígértek, azonnal. Mivel az Ideiglenes Kormány sem a háborúból való kilépést, sem a földosztást nem tudta megoldani (Kerenszkij tartott attól, hogy ha meghirdeti a földosztást a katonák otthagynák a frontot, nehogy kimaradjanak belőle), a tömegek fogékonyak voltak a bolsevikok ígéreteire. **Szeptember végén Lenin illegálisban visszatért Pétervárra és a bolsevikok központi bizottsága titkos párthatározatot hozott a fegyveres felkelés előkészítéséről (Grigorij Zinovjev és Lev Kamenyev ellene szavazott). Október 9-én (október 22.) megalakult a Petrográdi Szovjet Forradalmi Katonai Bizottsága, hogy a fegyveres felkelés vezetője legyen.**⁹

A bolsevik hatalomátvétel - a „nagy” októberi szocialista forradalom

A Forradalmi Katonai Bizottság már október 22-én intézkedésbe kezdett: politikai biztosokat, komisszárokat küldtek a legjelentősebb katonai alakulatokhoz. **Október 25-én (november 7.)** 21 óra 40 perckor az Auróra vaktölténnyel leadott ágyúlövésére indult meg az Ideiglenes Kormány székhelyének, a **Téli Palotának az „ostroma,”**¹⁰ azonban ez már formalitás volt, mert addigra már befejeződött a középületek és stratégiai pontok birtokbavétele.¹¹ Az Ideiglenes Kormány minisztereit letartóztatták, kivéve Kerenszkijt, akinek sikerült elmenekülnie.¹²

A hatalomátvételt Lenin úgy időzítette, hogy az egybeessen a szovjetek II. Összoroszági Kongresszusával, amire azért volt szükség, hogy az új kormány azonnal megalakulhasson. Mivel a kongresszus enyhe többsége a bolsevikokat támogatta, Lenin számítása bejött, a kongresszus már október 25-én a hatalom birtokosának nyilvánította magát , és új kormányt választott, a Népbiztosok Tanácsát, amelynek elnöke Vlagyimir Uljanov (Lenin), külügyi népbiztosa Lev Bonstein (Trockij), nemzetiségügyi népbiztosa pedig Jozsif Dzsugasvili (Sztálin) lett. A következő hetekben a vidéki városokban is megtörtént a hatalomátvétel.

⁸ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 45.o.; Bebesi György-B. Turi Katalin: Történelem 40 tételben Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1999. 115.o.

⁹ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 45-46.o.

¹⁰ Hahner Péter megjegyzi: „Az akciónak mindössze öt halálos áldozata és több sebesültje volt. Szergej Mihajlovics Eizenstein tíz évvel később készítte, *Október* című filmjének forgatása alatt, amely bemutatta az „ostromot”, többen sebesültek meg, mint az eredeti akció során. Hahner Péter: 1917. Forradalom vagy puccs. A bolsevik hatalomátvétel. Rubicon 2017/10 36.o.

¹¹ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 46.o.

¹² Romsics Ignác: A 20. század rövid története Rubicon-Ház Bt., 2007. 100.o.

A Népbiztosok Tanácsának rendeletei néhány hét alatt gyökeres gazdasági és társadalmi átalakulásokhoz vezettek. Már október 26-án (november 8-án) megjelent a békéről és a földről szóló dekrétum, előbbi a harcok mielőbbi megszüntetését és a népek egyenjogúságát, utóbbi pedig a földmagántulajdon megszüntetését mondta ki. A nagybirtokokat államosították, de ekkor még kisparcellák formájában a parasztoknak adták.¹³

A Népbiztosok Tanácsának első rendelkezései közé tartoztak az alábbiak is:

1. A hadsereg még az októberi fordulat előtt szétzilálódott, január közepére szervezte meg Trockij a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereget, februárra pedig a Vörös Flottát. A volt cári tiszteket is az új reguláris hadseregbe kényszerítette, és melléjük politikai biztosokat, komisszárokat állított.
2. **1917 decemberében magalakult az Összoroszági Rendkívüli Bizottságot (Cseka), amely a „forradalom kardjaként” kíméletlen harcot indított a forradalom valós vagy vélt ellenfelei ellen. Vezetője a lengyel arisztokratából forradalmárrá vált Feliks Dzerzsinszkij lett.**
3. Megszüntették a régi igazságszolgáltatási rendszert, helyére a forradalmi törvényszékeket állították.
4. Az iskolareform során államosították az iskolákat, eltörölték a tandíjat, koedukálttá tették az oktatást.
5. Bevezették a cenzúrát, betiltották az új hatalmat bíráló újságokat és folyóiratokat.
6. 1917 decemberében államosították az ipart, és az igazgatására megszervezték a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsot.¹⁴

A breszt-litovszki¹⁵ béke: Az új hatalomnak mindenekelőtt a háború kérdését kellett megoldania, ezért még 1917 decemberében fegyverszünetet kötöttek a központi hatalmakkal és megkezdték a breszt-litovszki béketárgyalásokat. A németek súlyos területi követelése miatt a bolsevik párt megoszlott: a Buharin vezette ún. baloldali kommunisták a „forradalmi háborút” akarták tovább vívni, a kisebbségben maradt Lenin azonban a követelések kényszerű elfogadását indítványozta. Amikor 1918. február 10-én a szovjet delegációt vezető Trockij közölte, hogy a hadiállapotot befejezettnek nyilvánítják, de nem írják alá a békeszerződést, a német csapatok támadásba kezdtek, és hamarosan Pétervárt fenyegették. Ekkorra már Lenin keresztül tudta vinni a párton akarát és **március 3-án Csicserin külügyi népbiztos aláírta az előzőnél súlyosabb feltételeket tartalmazó békeszerződést.** Ennek értelmében Szovjet-Oroszország elvesztette a Baltikum, Belorusszia (Fehéroroszország) egy része és egész Ukrajna német megszállás alá került. A területi veszteségek mellett hadisarcot is kellett fizetnie Németországnak élelmiszerben, nyersanyagban és aranyban.¹⁶

A bolsevik hatalomátvétel után, 1917 végén került sor az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokra, amely a demokratikus erők győelmét hozta. A 36 millió szavazatból a bolsevikokra 25 százalék jutott, az eszerek 40 százalékot, a mensevikek 20, a kadetok pedig 13 százalékos eredményt értek el. A parlamentarizmus szabálya szerint a Népbiztosok Tanácsának

¹³ Romsics Ignác: A 20. század rövid története Rubicon-Ház Bt., 2007. 100.o.

¹⁴ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 48-49.o.

¹⁵ Mai neve Breszt, Fehéroroszország területén található.

¹⁶ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 48.o.

ekkor le kellett volna mondania, de nem ez történt.¹⁷ 1918. január 5-ére (január 18.) összehívták a nemzetgyűlést, ám amikor annak többsége elutasította a „Deklaráció a dolgozó és kizsákmányolt nép jogairól” című dokumentum elfogadását és a Népbiztosok Tanácsa intézkedéseinek megerősítését, a bolsevikok elhagyták az üléstermet, és másnap rendeletileg feloszlatták a nemzetgyűlést.¹⁸

A polgárháború és a hadikommunizmus évei

A polgárháború első lövései Dél-Oroszországban, kozák területen dördültek el 1918 elején, a szovjet hatalom elleni harc másik tűzfészke Oroszország keleti területe lett, itt a harcok a fehéreket támogató cseh hadifoglyok lázadásával kezdődtek. A szovjet hatalomnak 1918 márciusától az antant intervencióval szemben is fel kellett vennie a harcot. Az angolok Murmanszkban szálltak partra és benyomultak Közép-Ázsiába, a japán és amerikai csapatok a Távol-Keleten támadtak. Bár az intervencióban 14 ország vett részt, a csapatok harci értéke nagyon gyenge volt, akcióikat soha nem tudták összehangolni.

A polgárháború és az intervenció indokolta a hadikommunizmus (gazdasági, katonai kényszerrendszabályok rendszere 1918 és 1921 között) bevezetését:

1. a legfontosabb fogyasztási cikkeket jegyre adták
2. az állam gabonavásárlási monopóliumot gyakorolt, megszüntetve ezzel a magánkereskedelmet
3. a városok és a hadsereg ellátására megkezdődött a mezőgazdasági termékek kötelező jellegű ingyenes beszolgáltatása. Emiatt a parasztság hamar kiábrándult a forradalomból.
4. Szinte teljesen államosították a gazdaságot, azonban a termelést nem tudták megszervezni, amelynek a következménye gazdasági összeomlás lett: infláció, áruhiány és az üzemek gyakori leállása.
5. elrendelték az általános munka-és hadkötelezettséget.

Az intervenció utolsó felvonása a lengyel-szovjet háború volt. Az I. vh végén újjáalakult Lengyelország vezetője **Jozef Pilsudski** lett, aki 1920 áprilisában indított támadást Szovjet-Oroszország ellen. 1920. augusztus 16-17-én Varsó alatt vereséget szenvedtek a **Tuhacsevszkij** vezette Vörös Hadsereg csapatai, az 1921 márciusában kötött rigai békében pedig a lengyelek számára előnyösebben, a Curzon-vonalnál jóval keletebbre húzták meg a határt.

A hároméves polgárháborút roppant áldozatok árán a bolsevikok nyerték meg. A polgárháborúban és az azt követő éhínségben 13 millió ember pusztult el, a gazdaság széthullott és az ellenforradalommal vívott küzdelemben felszámolták a demokrácia maradványait is.¹⁹

¹⁷ Romsics Ignác: A 20. század rövid története Rubicon-Ház Bt., 2007. 101.o

¹⁸ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 47.o.

¹⁹ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 49-52.o.

A kronstadti lázadás és a NEP

1920 végén a katasztrofális ellátás miatt sztrájkhullám söpört végig a nagy munkásközpontokban. **Kronstadtban, ahol a bolsevikok fő flottatámaszpontja volt, a fellázadt matrózok az alábbiakat követelték 1921 márciusában:**

1. „szovjetekeket kommunisták nélkül”
2. sajtó- és szólásszabadságot a „munkások és a parasztok, az anarchisták és a baloldali szocialista pártok számára”
3. a szocialista pártok letartóztatott tagjainak szabadon bocsátása
4. szabad földművelés és állattartás joga a parasztoknak

A felkelést a bolsevikokhoz hű erők március 18-ára leverték, de a történetek meggyőzték Lenint a felől, hogy a hadikommunizmus politikája vereséget szenvedett. Még tartott a felkelés, amikor összeült OKP X. kongresszusa, amelyen **Lenin szakítva a hadikommunizmussal, új gazdaságpolitikát hirdetett: NEP (Novaja Ekonomicseszkaja Polityika) -Új gazdaságpolitika, amelynek fontosabb elemei az alábbiak voltak:**

1. a termény elkobzását felváltotta a terményadó;
2. azért, hogy a parasztságnál megmaradó felesleg áruvá válhasson, engedélyezték a magánfuvarozást és a piaci árucserét;
3. engedélyezték a kis és közepes magánvállalatok alapítását;
4. a bizalmatlan külföldi tőkét koncessziókkal kívánták visszacsalogatni;
5. a pénzreform keretében 1924-ben bevezették a szilárd rubelt, amely aranyra vagy külföldi valutára volt váltható.

A NEP-et időleges kitérőnek tekintették a bolsevikok, amikor a kapitalista gazdaság elemei együtt élnek a szocialista gazdasági formákkal.

1921-ben az aszály, a polgárháború és a beszolgáltatási kényszer miatt példátlan éhínség tombolt Szovjet-Oroszországban, megközelítőleg 35 millió ember éhezett és milliók haltak éhen. **A NEP azonban már a következő évben éreztette hatását: enyhült az éhínség és ezzel a falu és a város közötti feszültség is. Az árutermelés fellendült: 1925 végére az ipari termelés elérte a háború előtti szintet.**²⁰

A Szovjetunió megalakulása, az állami és a pártszervezet felépítése

1922. december 30-án a moszkvai Nagy Színházban deklarálták a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének - a Szovjetunió megalakulását. Oroszországon kívül Ukrajna, Belorusszia és a Kaukázuson túli Szovjet Szocialista Köztársaságok (Grúzia, Azerbajdzsán, Örményország, Kazahsztán) voltak a tagjai. **A Szovjetunió 1924 januárjában elfogadott alkotmánya az oroszok túlsúlyát biztosította,** bár elviekben garantálta a szabad kilépés és a csatlakozás jogát. A köztársaságok lakói egységes szövetségi állampolgárságot kaptak, és saját kormánnyal rendelkeztek.

A föderatív berendezkedés mögött azonban az állami és pártszervek szigorú centralizmust tartottak fenn. **A legfőbb államhatalmi szerv a szovjeteke küldötteiből álló Össz-szovjet**

²⁰ Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: Történelem 1914-től 1990-ig Reáltanoda Alapítvány 1998. 52-53.o.

Kongresszus volt, amely saját tagjai közül választotta a Központi Végrehajtó Bizottságot, amit később Legfelsőbb Tanácsnak neveztek. Élén az elnök, 1923-tól 1946-ig *Mihail J. Kalinyin* állt. A Legfelsőbb Tanács (lényegében a törvényhozás szerve) Szövetségi Tanácsból és Nemzetiségi Tanácsból állt. Előbbi tagjait a lakosság választotta, az utóbbiba pedig a tagköztársaságok delegáltak képviselőket. A törvényjavaslatok jogerőre emelkedéséhez mindkét tanács jóváhagyására szükség volt. A végrehajtó hatalom továbbra is a Népbiztosok Tanácsa kezében összpontosult.

A Szovjet Kommunista Párt (SZKP) legfelsőbb szerve a kongresszus volt, amely eleinte évente, később – főképp Sztálin irányítása alatt – ritkábban, majd Sztálin halála után ötévente ülésezett. A kongresszus választotta a Központi Bizottságot, amely két kongresszus között irányította a pártot. A Kongresszus egy szűkebb irányító testületet is választott, a Politikai Bizottságot (Politbűrő) és a Titkáságot, ez utóbbit a főtitkár irányította.²¹ A főtitkárt a Politbűrő választotta, 1922-től Sztálin töltötte be ezt a tisztséget. Sztálin idejében a pártban a legnagyobb hatalommal járó poszt a főtitkári volt.²²

Hatalmi harcok a párton belül, a sztálinizmus kiépülése

A forradalom első számú vezetője, Lenin 1922 májusa és 1923 márciusa között több agyvérzést is kapott, és 1924. január 21-én meghalt. Ezt követően a hatalmi harc indul el a párt és az állam vezetéséért, amelyből Sztálin kerül ki győztesen, sorra kiiktatva ellenfeleit: Trockijt, Kamenyevet, Zinovjevét.

A '20-as évek végén Sztálin gazdaságpolitikai fordulatot hajtott végre, amelynek keretében lényegében felszámolta a NEP által bevezetett részleges piacgazdaság elemeit. A parasztokat szövetkezetekbe (kolhozok) és állami gazdaságokba (szovhoz) tömörítették, teljeskörű tervgazdálkodásra tértek át, ennek lényege, hogy a termékek összetételét, mennyiségét és árát is központilag határozták meg. A központosítás bizonyos területeken eredményeket hozott, pl. a nehézipar és a villamosítás terén. A Szovjetunió ipari termelése 1939-ben közel felét tette ki az Egyesült Államokénak, míg 1913-ban csak az egytizedét. A mezőgazdaság területén ugyanakkor a centralizáció katasztrofális körülményeket eredményezett. A mezőgazdasági termelés 1933-ban 20 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1928-ban. Az 1930-as évek elején ismét éhínség pusztított a Szovjetunióban, Ukrajnában mintegy 5-6 millió ember halt éhen.

A gazdaságpolitikai paradigmaváltás káros következményei és a Sztálin túlhatalmától való félelem a pártvezetés bizonyos köreiből a főtitkárral szembeni összefogást eredményezett. Az 1934-es kongresszuson nem Sztálint, hanem Szergej M. Kirovot választották meg főtitkárrá. Sztálin a történetekre kegyetlen tisztogatásokkal válaszolt: Kirov tisztázatlan körülményke között életét vesztette, a kongresszus küldöttjeinek többségét pedig letartóztatták és halálra ítélték. Az újonnan megválasztott Központi Bizottság 139 tagja közül 110-et végeztek ki. Sztálin az 1934 és 38 közötti koncepciók perekben minden vélt vagy valós ellenfelétől megszabadult, a Vörös Hadsereget sem kerülte el a tisztogatási hullám, 1937-ben a 822 marsall, tábornok és ezredes közül 717-et kivégeztek.

²¹ 1952-ben a főtitkári poszt helyett első titkári posztot hoztak létre, a Politbűrőből pedig Elnökség lett. Leonid Brezsnyev vezetése alatt azonban visszatértek a régebbi titulusokhoz.

²² Romsics Ignác: A 20. század rövid története Rubicon-Ház Bt., 2007.102-103.o.

A politikai ellenfelek mellett az ortodox egyház is üldöztetésnek volt kitéve, a templomok jelentős részét lerombolták, másokban „ateista múzeumokat” rendeztek be. A terror mellett Sztálin körül személyi kultusz épült ki, az ő képei és szobrai díszítették a közterületeket, közhivatalokat.

Bár a demokratikus berendezkedés alapját képező szabad és tisztességes választások, valamint az államhatalmi ágak elválasztása Lenin vezetése alatt sem érvényesült, Sztálin vezetése alatt totális diktatúrává vált a Szovjetunió.²³

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen politikai pártok és mozgalmak jönnek létre Oroszországban a 19. század végén, illetve a 20. század elején?
2. Ismertesse az 1917. februári polgári demokratikus forradalom eseményeit! Mit értünk a kettős hatalom fogalma alatt, melyek voltak ennek intézményei?
3. Ismertesse a 1917. októberi szocialista forradalom eseményeit, és a Népbiztosok Tanácsának első intézkedéseit!
4. Ismertesse a breszt-litovszki békét!
5. Ismertesse a polgárháború és a hadikommunizmus időszakát!
6. Mikor volt a kronstadti matrózfelkelés és milyen következményéről beszélhetünk?
7. Ismertesse a Lenin által meghirdetett Új Gazdaságpolitika, a NEP elemeit! Milyen eredményeket hozott a NEP?
8. Mikor és mely országok részvételével alakult meg a Szovjetunió?
9. Ismertesse az SZKP fontosabb szerveit!
10. Ismertesse a Lenin halála utáni hatalmi versengést és annak kimenetelét!

²³ Romsics Ignác: A 20. század rövid története Rubicon-Ház Bt., 2007.104-105.o

*Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.6.2-16-2017-00007*

